

REGION COBY DYNAMICKÝ PROCES A VYUŽITÍ KONCEPTU PERCEPČNÍHO REGIONU PŘI VÝZKUMU INSTITUCIONALIZACE A DEINSTITUCIONALIZACE REGIONŮ

Petr Marek*

* Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, Geografický ústav, Kotlářská 2, 611 37 Brno, Česká republika, petrmarek@mail.muni.cz

Region as a dynamic process and the usage of a perceptual region concept in research of the institutionalization and deinstitutionalization of regions

Although the region has been understood as a dynamic process since the 1980s, the focus remains on research of the emergence of (the identity of) region. The subsequent development has not been studied much while its investigation is also needed to develop the knowledge of the concept of a region. Therefore, the article discusses this theme and suggests the usage of a perceptual region concept which can be viewed as both a part of every person's mental map and a subjective image of region implying the existence of a region. When studying the (de)institutionalization of regions, delimitation of a region by mental mapping must be a means, not a goal. Moreover, it's necessary to uncover the institutions imprinted in people's perceptual regions. Some institutions are more powerful than others, thus, they constitute the knowledge of more people, i.e., they play a greater role in the processes of reproduction, transformation, extinction (and also emergence) of a region.

Key words: perceptual region, institutionalization of regions, deinstitutionalization of regions, reproduction of the identity of region, transformation of the identity of region, vernacular region, mental map

ÚVOD

Článek vychází z přístupů nové regionální geografie, která od 80. let 20. století chápe region jako dynamický proces (Pred 1984). Tuto myšlenku významně rozvinul finský geograf Anssi Paasi, jenž představil teorii institucionalizace regionů a specifikoval v ní čtyři fáze formování regionu (Paasi 1986). Zmíněný teoretický rámec dodnes inspiruje řadu studií, které z něho čerpají a dále jej rozvíjejí v kontextech mnohých států světa. Sám Paasi (2009) si všímá, že byly na základě jeho teorie analyzovány například regiony v Dánsku, Spojeném království, Spojených státech amerických, Německu, Španělsku či Itálii. Na Slovensku psal o této teorii již v 90. letech například Kasala (1996), v Česku byla Paasiho teorie představena Chromým (2003) a později také řadou dalších autorů, kteří z ní vycházejí (více viz např. Semian 2016a).

Převážná většina výzkumů (domácích i zahraničních) zabývajících se regionem coby procesem řeší zejména otázku vzniku regionu (např. MacLeod a Jones 2001, Paasi 2002, Chromý 2003, Hammarlund 2004, Jones a MacLeod 2004, Frisvoll a Rye 2009, Zimmerbauer 2011, Kašková a Chromý 2014, Osoba 2017 a Šifta a Chromý 2017). To je na jednu stranu pochopitelné, neboť především vznikem regionu se zmíněná teorie zabývá. Na druhou stranu, je-li již několik dekád chápán region jako měnící se proces, je překvapivé, že explicitnímu výzkumu následného

vývoje regionu¹ byla věnována dosud pouze malá pozornost. V posledních letech se lze nicméně stále častěji setkat také s výslovným zájmem o proces deinstitutionalizace regionů (např. Zimmerbauer et al. 2012, Zimmerbauer a Paasi 2013 a Zimmerbauer et al. 2017), kterému se Paasi (1986) ve své stěžejní práci o institucionalizaci regionů nevěnoval.

S výše uvedeným souvisí i nedostatečná diskuze, které procesy představují vývoj regionu. Řada autorů se nicméně shodne na tom, že vedle vzniku regionu je důležitým procesem jeho reprodukce. Kupříkladu Paasi (2009, p. 131) píše, že „navzdory jejich stále větší důležitosti je málo známo o produkci a reprodukci regionů“, což lze vnímat mj. jako apel na výzkum těchto procesů. Více explicitní v doporučení studovat reprodukci regionu je Semian (2016a, p. 185), který si zároveň uvědomuje tlak na aplikovatelnost výstupů regionální geografie²: „Proto by se diskuze o regionu měly více zaměřit na pochopení procesu formování a reprodukce regionu, místo pouhého vymezení regionů a jejich hodnocení.“ Jestliže je cílem nové regionální geografie „hlubší teoretické rozpracování konceptu regionu“ (Matlovič a Matlovičová 2015, p. 216), lze konstatovat, že je nezbytné zkoumat jak vznik regionu, tak i jeho následný vývoj. Na to se logicky váže i potřebný rozvoj poznání konceptů úzce spojených s regionem, jimiž jsou mj. regionální identita lidí a regionalismus. Navíc pochopení regionu, vedoucí k porozumění společnosti (Tomaney 2009), může být považováno za ústřední cíl geografie (Johnston a Sidaway 2016).

Dalším podstatným přínosem Paasiho (1986) je konceptualizace regionální identity, kterou autor integruje do procesu institucionalizace regionů. Chápeme-li region jako sociální konstrukt (sociální jev), klíčovým pro jeho existenci je vědomí (neboli vědění, znalost) lidí o daném regionu, přičemž tuto znalost představují subjektivní obrazy regionu (jedna z dimenzí regionální identity, konkrétně součást identity regionu, podle Paasiho), které lze ztotožnit s percepčními regiony (Marek 2020a). Pokud tedy percepční regiony implikují existenci regionu a region vzniká se vznikem subjektivního obrazu regionu, tedy na základě toho, že začne být vnímán (Marek 2020a), je možné percepční regiony využít také při výzkumu vývoje regionu. V tomto ohledu mohou být velmi přínosné přístupy behaviorální geografie se svým zájmem o mentální mapy, neboť stejně jako percepční regiony jsou i mentální mapy založeny na vnímání (viz např. Lynch 1960 a Gould a White 1974).

Hlavním cílem článku je příspěvek do teoretické diskuze o regionu jakožto dynamickém procesu. Tento cíl lze rozčlenit na tři dílčí cíle: 1) diskutovat vzájemný vztah zejména procesů institucionalizace, deinstitutionalizace, vzniku, reprodukce, transformace a zániku regionu a jejich spojitost s vývojem regionu, jemuž dosud nebyla věnována náležitá pozornost; 2) představit dosud opomíjený koncept percepčního regionu a diskutovat jednak jeho rozdílnost od konceptu vernakulární-

¹ Vzhledem k tomu, že článek vychází z nové regionální geografie, je zde vývojem regionu chápán vývoj identity regionu, konkrétně subjektivních obrazů regionu. Právě tato dimenze regionální identity je klíčovou součástí regionu nezbytnou pro jeho existenci. Identitu regionu lze pak pokládat za region samotný (Marek 2020a). „Vývojem regionu“, jako jsou například proměny využívání krajiny či změny v dojížděce za prací, se logicky zabývají jiné geografické (sub)disciplíny.

² Lze zmínit především strategické rozvojové plánování, regionální rozvoj či management turismu (Semian 2015, 2016a).

ho regionu (*vernacular region*³), jednak styčné body s konceptem mentální mapy; 3) navrhnout využití konceptu percepčního regionu pro výzkum institucionalizace a deinstitucionalizace (vzniku a zejména vývoje) regionů. Kromě toho si příspěvek klade i vedlejší, metodologický cíl: nastínit metodologii výzkumu regionu jako dynamického procesu.

V článku jsou tedy hledány odpovědi na následující otázky: Které procesy související se vznikem a následným vývojem regionu se objevují v odborné literatuře a jaký je mezi nimi vztah? Co je to percepční region, jak se tento koncept liší od konceptu vernakulárního regionu a naopak, co má společného s konceptem mentální mapy? Jakým způsobem lze využít percepční regiony při výzkumu regionu coby dynamického procesu? Co konkrétně při výzkumech zjišťovat a čemu dále věnovat pozornost?

Tomuto odpovídá i struktura článku. Nejprve je na základě rešerše domácí a zahraniční literatury rozebrán region coby dynamický proces, a to včetně dílčích procesů, které představují vývoj regionu. Následuje diskuze konceptu percepčního regionu, jenž není v české ani slovenské geografické literatuře dosud až na výjimky reflektován. U zahraničních autorů zase nepanuje shoda na tom, co přesně lze tímto konceptem označit – zejména bývá směřován s vernakulárním regionem. Odlišení obou konceptů je tedy nezbytnou součástí článku. V téže kapitole je naopak navrženo propojení konceptu percepčního regionu a mentální mapy. Před závěrečným shrnutím je diskutována možnost využití percepčních regionů při výzkumu (de) institucionalizace regionů včetně konkrétních metodologických doporučení. Rovněž je zde stručně nastíněn obecnější význam výzkumu regionu coby dynamického procesu.

REGION JAKOŽTO DYNAMICKÝ PROCES

Do 80. let 20. století byl region chápán převážně jako statický. Zejména díky zahrnutí dimenze času Allanem Predem, vycházejícím z Giddensovy teorie struktury a především Hägerstrandovy geografie času, začal být region pojímán jako historicky podmíněný a „neustále se stávající“ (Pred 1984, p. 279). Regiony v Predově chápání byly sice již dynamicky se měnícími procesy, avšak bez začátku a konce. Myšlenku regionu coby procesu významně rozpracoval jeden z čelných představitelů nové regionální geografie – Anssi Paasi – při formulaci teorie formování regionu v procesu institucionalizace (Paasi 1986). Pro analytické účely Paasi vyčleňuje čtyři fáze formování regionu: vznik teritoriálního tvaru (hranic), vznik symbolické podoby (zejména názvu), vznik institucí a „ustanovení [regionu] jako součásti regionálního systému a regionálního vědomí společnosti“ (Paasi 1986, p. 121), přičemž jednotlivá stádia mohou probíhat v jakémkoli pořadí nebo (částečně či zcela) souběžně (Paasi 1986, 1991 a 2009). Čtvrtá fáze však může být de facto nahrazena vznikem regionální identity (Raagmaa 2002 a Semian 2016a),

³ V tomto případě se jeví jako lepší zachovat originální termín, neboť neexistuje vystihující překlad do češtiny – pojem „vernacular“ lze přeložit například jako „domácí“, „místní“, „lidový“, „hovorový“ či „nářeční“. V průběhu let navíc došlo k jistému posunu chápání sousloví *vernacular region*. Jako s lokálně pojímaným regionem přetrvávajícím v myslích jeho obyvatel s ním pracovala Ruth Hale ve své nepublikované disertaci z roku 1971 (Hale 1984 a Lowry 2013). Jordan (1978) vernakulární region ztotožnil s percepčním regionem přetrvávajícím v myslích nerezidentů. Zelinsky (1980) pak pro výzkum vernakulárních regionů použil jinou metodu než dotazy na vnímání lidí a navíc tyto regiony již neuvažoval jako lokální (viz níže v textu). Vzhledem k tomu, že i Paasi (2011a) se v podstatě klání k chápání vernakulárních regionů dle Zelinského, i tento článek s nimi takto pracuje.

jejíž klíčovou součástí jsou subjektivní obrazy regionu implikující existenci regionu (viz níže). Proto lze toto stádium označit za fázi poslední (Marek 2020a).

Přestože se teorie institucionalizace regionů zaměřuje na vznik regionu, je v ní a také v následných Paasiho pracích nastíněn i vývoj regionu. Paasi totiž ve svých textech často pracuje s termínem „formování regionu“, který zjevně chápe jako širší pojem než „vznik regionu“ (viz např. Paasi 1986 a 1991). Stěžejní je zejména proces reprodukce regionu, v němž podle Paasiho (1986, 1991, 2001, 2002, 2009 a 2011b) zastávají nejdůležitější roli instituce. Připomínají daný region lidem, a tím jej reprodukují do budoucnosti. Instituce jsou tedy klíčové pro budoucí existenci regionu, neboť díky nim lidé region neustále vnímají, a tak o něm mají znalost nezbytnou pro jeho existenci jakožto sociálního jevu (Marek 2020a). Důležité je zmínit, že institucionální podobou (institucemi) regionu rozumí Paasi (1986, 1991, 2001 a 2009) nejen instituce formální (tedy instituce zhruba ve významu organizace), ale také různé neformální praktiky. Instituce v širokém slova smyslu tak zahrnují kupříkladu chování, zvyky (tradice), dialekty, kulturu, školství, literaturu (včetně např. edukačních materiálů), masmédiá, firmy, pohraniční stráž či místní úřady. Z Paasiho textů dále vyplývá, že institucemi mohou být rovněž hranice a symboly. Kromě institucí se na reprodukci regionu podílejí také sociální aktéři (individuální a kolektivní), avšak někteří jsou významní spíše v produkci a konstrukci (tedy především vzniku) regionu než v jeho reprodukci (Paasi 2009, 2010 a 2011b). Semian (2015) řadí mezi individuální nositele identity (aktéry) mj. obyvatele, návštěvníky, podnikatele, umělce či vědce. Kolektivními aktéry rozumí Paasi (2009, p. 136) „asociace, plánovací orgány a firmy“. Jde tedy o subjekty, které lze označit rovněž za instituce ve smyslu třetí fáze teorie institucionalizace. Ostatně sám Paasi (1986) upozorňuje, že jsou individuální a institucionální sféra silně provázané a jejich striktní rozlišování se jeví jako neúčelné. Vedle pojmů „aktér“ a „instituce“ je tedy možné používat souhrnný termín „aktant“, který podle actor-network theory může zahrnovat prakticky cokoli: lidi, zvířata a věci (Zimmerbauer et al. 2017).

Region je podle Paasiho „proces, který, jakmile je ustanoven, je neustále reprodukován a postupně transformován v individuálních a institucionálních praktickách“ (Paasi 1986, p. 110), „to je ve sférách ekonomiky, politiky, zákonodárství, správy, kultury atd.“ (Paasi 1991, p. 244). Pokud jde o konkrétní procesy související s vývojem regionu, někteří autoři (např. Chromý et al. 2014, Semian 2015 a 2016a) uvádějí vedle vzniku regionu pouze reprodukci a zánik, resp. zánik, jiní (např. Tomaney 2009 a Kasala a Šifta 2017) pouze jeho transformaci a zánik. Jak reprodukci, tak i transformaci kladou de facto po bok vzniku a zániku (zániku) regionu kupříkladu Chromý (2003) a Šerý a Šimáček (2013). Lze tedy konstatovat, že u každého regionu může být v kontextu nové regionální geografie studován jeho vznik a následný vývoj zahrnující procesy reprodukce, transformace a zániku (zmizení). To koresponduje s texty Paasiho (1991, 2001 a 2011b) konstatujícími, že vznik, reprodukce, transformace a zániku regionu je součástí neustálé transformace prostoru na různých měřítcích a v různých časových intervalech, přičemž formování regionu představuje „pouze jeden moment“ v této transformaci (Paasi 1991, p. 243)⁴.

⁴ Kromě samotného regionu se mohou proměňovat také jeho funkce a významy, jak demonstruje Paasi (2002 a 2009) na příkladu finských provincií po vstupu Finska do Evropské unie.

Paasi (ale nejen on) je ohledně zániku regionu poněkud opatrný a používá pojmy, které spíše než jako „zánik“ lze přeložit jako „zmizení“, resp. „zmizet“ (např. Paasi 1986, p. 121, 1991, pp. 242-243, 2001, p. 16 a 2010, p. 2299). Termíny „zánik regionu“ a „zmizení regionu“ lze však pokládat za totožné, neboť když dojde ke zmizení regionu z vědomí lidí, přestane tento sociální jev existovat, tedy zanikne (Marek 2020b)⁵. Zmizení regionu dává Paasi (1991) do souvislosti s procesem deinstitucionalizace. A protože „institucionalizace regionu obvykle znamená zároveň deinstitucionalizaci předchozího teritoriálního pořádku a regionů“ (Paasi 2001, p. 18), čili „je doprovázena deinstitucionalizací některých jiných regionálních jednotek“ (Paasi 2009, p. 136), můžeme označit oba procesy za komplementární a zároveň reverzní (více viz Marek 2020b).

Autorem výslovně formulující myšlenku, že v Paasiho teorii institucionalizace chybí „pátá fáze, totiž co se stane s regionem poté, co je institucionální“, je Zimmerbauer (2011, p. 247). Ten přitom odkazuje na jiného autora, jenž si byl rovněž vědom faktu, že regiony netrvají věčně. Byl to Raagmaa (2002), kdo stručně nastínil dvě hlavní varianty vývoje regionu, jimiž jsou neustálá obnova a zmizení regionu. Neustálá obnova odkazuje ke změnám prostředí vyvolaným přírodou, ale i lidskou společností. Obnovu teritoriálního tvaru nazývá tento autor reteritorializací, obnovu symbolů resymbolizací a obnovu institucí reinstytucionalizací. Obnovu regionu zahrnující reinstytucionalizaci, resymbolizaci i reteritorializaci lze logicky zařadit do procesu (pokračující) institucionalizace (v rámci níž vznikají nové instituce daného regionu), neboť jak již bylo uvedeno, hranice i symboly mohou sloužit také jako instituce. Zmizení starého regionu dává Raagmaa (podobně jako Paasi 2001 a 2009 – viz výše) do souvislosti se vznikem nového regionu⁶. Děje se tak podle něho buď „jako výsledek vnějšího zásahu, invaze, války“, kdy dojde k přistěhování „lidí s úplně odlišnými hodnotami“, či v důsledku administrativní reformy (Raagmaa 2002, p. 60). Zimmerbauer (2011) nazývá (obdobně jako Paasi 1991 – viz výše) zmizení regionu deinstitucionalizací a spolu s dalšími autory uvádí u deinstitucionalizace regionů spojené s administrativními reformami dvě formy: amalgamací (neboli sloučení) několika regionů a rozdělení na několik regionů (Paasi 2009 a 2011b, Zimmerbauer et al. 2012 a Zimmerbauer a Paasi 2013). Důležité je ale upozornit, že region coby sociální jev zanikne až tehdy, zmizí-li z vědomí všech lidí, a nezáleží přitom na skutečnosti, zda jsou lidé o jeho existenci přesvědčeni, či nikoli (více viz Marek 2020b). Dvě možnosti zmizení regionu, s kterými pracuje Raagmaa (2002), a dvě formy deinstitucionalizace podle Zimmerbauera (2011) jsou tedy pouhými prostředky k zapomínání lidí na daný region. Toto zapomínání se logicky může odehrávat také pozvolna bez předchozího vnějšího zásahu či administrativní reformy.

Výzkumů týkajících se vzniku (či formování) regionu je celá řada. Ze zahraničních prací lze odkázat kupříkladu na texty MacLeoda a Jonese (2001), Paasiho (2002), Hammarlunda (2004), Jonese a MacLeoda (2004), Frisvolla a Rye (2009) či Zimmerbauera (2011). Z domácích je možné zmínit výzkumy Chromého (2003), Kaškové a Chromého (2014), Osoby (2017) či Šifty a Chromého (2017). Texty

⁵ Problematické však je, že i poté, co region zmizí z myslí lidí, může nadále přetrvávat jako „dokumentovaný“. Takovýto region sice již neexistuje coby sociální jev, avšak k jeho definitivnímu zániku dojde až se zánikem poslední instituce (do té doby není vyloučena jeho revitalizace v myslích lidí). Okamžik vzniku a zániku (existence) regionu a jejich vztah k začátku a konci procesů (de)institucionalizace řeší Marek (2020b).

⁶ Jak ale upozorňují Zimmerbauer et al. (2017), často jsou nové regiony institucionalizovány proto, aby pouze doplnily stávající územní jednotky, nikoli, aby je nahradily.

(domácí i zahraniční), jež se zabývají explicitně následnými procesy ve vývoji regionu, jsou však dosud spíše výjimečné (a velmi upozaděné jsou obecně výzkumy deinstitucionalizace oproti studiím institucionalizace). V kontextu institucionalizace regionů se (vznikem a) reprodukcí regionu zabývá například Semian (2015), zatímco z pohledu deinstitucionalizujícího se regionu řeší regionální reprodukci Zimmerbauer et al. (2012 a 2017) a Zimmerbauer a Paasi (2013). Semian (2015) píše explicitně o reprodukci, kdežto Zimmerbauer et al. (2017) diskutují jistou „přílnavost“ regionu (viz Marek 2020b). Výslovně pak posledně citovaní autoři zmiňují, že jim jde o studium regionální transformace. Transformaci regionů explicitně řeší kupříkladu i Paasi (2001). Deinstitucionalizací spojenou se zánikem regionu, ale i rezistencí manifestující se v regionalismu, se výslovně zabývají zejména Zimmerbauer et al. (2012 a 2017) a Zimmerbauer a Paasi (2013). Texty těchto autorů však byly kritizovány pro řadu opomenutí Markem (2020b), který se problematice zániku regionu rovněž explicitně věnuje.

Zkoumání vzniku a následného vývoje regionu je tedy možné zařadit pod výzkum institucionalizace a deinstitucionalizace regionů, přičemž institucionalizace je spojena zejména se vznikem, reprodukcí a transformací regionu, zatímco deinstitucionalizace především s reprodukcí, transformací a zánikem regionu. Procesy regionální reprodukce a transformace jsou tak součástí institucionalizace i deinstitucionalizace regionů.

KONCEPT PERCEPČNÍHO REGIONU

Percepční region a vernakulární region

Paasi (1986) nejenže rozdělil formování regionu na čtyři fáze, ale v téže práci také klasifikoval regionální identitu na několik dimenzí. Hlavními částmi regionální identity jsou regionální identita (regionální vědomí) lidí a identita regionu, kterou lze rozčlenit na 1) „objektivní“ regiony (a) homogenní – vymezované na základě shody v určitém kritériu či kritériích a (b) funkční – vymezované na základě vztahů typicky mezi jádrem a zázemím a 2) subjektivní obrazy regionu neboli regiony percepční, jejichž delimitace je založena na subjektivním vnímání jednotlivce. Pokud chápeme, pod vlivem nové regionální geografie, region jako sociální konstrukt, potom jsou na základě teorie sociálního konstruktivismu Petera Bergera a Thomase Luckmanna (Berger a Luckmann 1999) percepční regiony klíčové pro existenci regionu coby sociálního jevu, neboť jeho existence je založena na vědomí/vědění/znalosti v myslech lidí⁷. Vzhledem k tomu, že percepční regiony implikují existenci regionu a region tedy vzniká se vznikem subjektivního obrazu regionu (více viz Marek 2020a), je možné tento typ regionu využít také při výzkumu následného vývoje regionu. Před rozбором této problematiky je nicméně nutné koncept percepčního regionu více diskutovat.

Pojem „percepční region“ se v české ani slovenské geografické literatuře dosud až na výjimky neobjevuje. Explicitně jej uvádí Dokoupil (2004, p. 51): „na subjektivním hodnocení jsou založeny regiony mentální neboli percepční“. Tento autor

⁷ Důležité je upozornit na rozdílnost pojmů „vědomí“ a „regionální vědomí“. Zatímco termín „vědomí“ se pojí s identitou regionu a odkazuje na znalost (vědění) o daném regionu, která implikuje existenci regionu jakožto sociálního jevu, spojení „regionální vědomí (lidí)“ by se mělo používat jako synonymum pro „regionální identitu lidí“ odkazující na citění vztahu k regionu či regionální komunitě. Bez tohoto rozlišení lze jen stěží očekávat potřebný rozvoj konceptů regionu a regionální identity (více viz Marek 2020a).

navíc zmiňuje koncept percepčního regionu vedle „objektivních“ regionů homogenních a funkčních. Dále zmiňují percepční regiony Klapka a Tonev (2008, p. 373), přičemž tyto regiony mají dle autorů „subjektivní charakter“ a „každý jednotlivec může region chápat a vymezovat různým způsobem, tak jak ho právě on vnímá“. Semian (2016b, pp. 162-163) pak definuje percepční regiony jako „vnímané územní celky rozpoznatelné v myslích lidí, které reflektují jejich představu územní organizace, ale též jejich pocit sounáležitosti s určitým územím či územní komunitou“. I mnozí další domácí autoři pracují s percepčními regiony (viz níže), avšak pouze implicitně – spojení „percepční region“ neuvádějí.

V anglicky psané literatuře se můžeme dočíst o percepčních regionech daleko více a velmi často je tento typ regionu uváděn právě vedle regionů homogenních a funkčních. Neděje se tak ale v publikacích rozvíjejících Paasiho teorii. O percepčních regionech pojednávají, byť často jen velmi stručně, zejména didakticky zaměřené texty (např. de Blij a Murphy 1999, Fellmann et al. 2003, Norton 2004, Fouberg et al. 2012, Getis et al. 2014, Rubenstein 2014, Dahlman a Renwick 2015, Fouberg a Moseley 2015 a Hobbs 2016), což patrně souvisí se skutečností, že jsou zmíněné tři typy regionu obsaženy v amerických standardech geografického vzdělávání (Heffron a Downs 2012). Je ale velmi důležité upozornit, že mnozí citovaní autoři směřují percepční (*perceptual*) a vernakulární (*vernacular*) regiony. Přestože se všichni shodují na skutečnosti, že tyto na vnímání založené regiony přetrvávají v myslích lidí (a lze tedy tvrdit, že všichni popisují regiony percepční), někteří o nich píšou jen jako o vernakulárních regionech (Norton 2004, Dahlman a Renwick 2015) a jiní pojmy vernakulární a percepční region uvádějí explicitně jako synonyma (Getis et al. 2014, Rubenstein 2014 a Hobbs 2016). Pouze *perceptual* regiony pak popisují de Blij a Murphy (1999), Fouberg et al. (2012), Heffron a Downs (2012) a Fouberg a Moseley (2015). Avšak i někteří z nich (Fouberg et al. 2012) citují výzkum Wilbura Zelinského, který nelze pokládat za příklad využití percepčních regionů běžných lidí.

Zelinsky (1980) výslovně nezkoumal to, jak lidé dané regiony vnímají. Místo toho, aby se ptal lidí na jejich subjektivní obrazy regionů, analyzoval především telefonní seznamy největších měst Severní Ameriky a všiml si, s jakou frekvencí jsou používány různé regionální termíny v názvech firem. I Paasi (1986, p. 130) sice uvádí, že „prostorový rozptyl sítě asociací nesoucích název daného regionu je dobrým indikátorem úrovně regionálního vědomí“ a že „lze totéž říci o firmách a společnostech“, tyto názvy však nelze brát jako samozřejmé indikátory toho, že daný region přetrvává i v myslích lidí. Názvy některých firem sice mohly vzniknout nedávno, a tak pravděpodobně stále odkazují minimálně k regionální identitě v myslích jejich majitelů (zakladatelů), percepční regiony v hlavách ostatních lidí se nicméně mohou velmi lišit. Názvy jiných firem pak přetrvávají i desítky let, přičemž za tu dobu mohlo dojít k určitým změnám, například administrativního členění. Dokonce ani názvy obcí nemusejí být zárukou toho, že lidé na daném území vnímají region, k němuž název obce odkazuje. Příkladem může být Moravská Třebová, kterou v empirickém výzkumu percepce česko-moravské hranice zakreslila polovina respondentů do Čech. V důsledku územněsprávní reformy z roku 1960, v rámci níž se Moravská Třebová ocitla v nově vzniklém Východočeském kraji, totiž došlo u mnohých lidí k transformaci jejich subjektivních obrazů českých zemí. Tito lidé začali vnímat území Východočeského kraje jako území (východních) Čech (Marek 2015). Klást rovnítko mezi názvy různých institucí na jedné straně a percepční regiony běžných lidí na straně druhé je velmi problematické. Regiony

vymezené na základě jednotných názvů (tedy na základě shody v tomto kritériu) nejsou regiony percepčními⁸, nýbrž homogenními. Není proto překvapivé, že 14 hlavních vernakulárních regionů, které Zelinsky (1980) identifikoval, se podobá kulturním regionům, jež byly vymezeny jinými autory na základě jiných metod (Norton 2004 a Fellmann et al. 2003). Také Paasi (2011a) upozorňuje, že právě kulturní regiony studované tradiční regionální geografii mají k vernakulárním regionům velmi blízko, zatímco percepční regiony začaly být studovány až behaviorálními geografy.

Příkladem výzkumu využívajícího percepční regiony běžných lidí je práce Jordana (1978), jenž zkoumal, jak lidé vnímají regiony v Texasu. Za přínos tohoto autora můžeme pokládat mj. to, že v podstatě apeloval na studium percepčních regionů a zároveň je pokládal za třetí typ regionu vedle regionů homogenních a funkčních. Důležité také bylo, že percepční region, který však nazývá i vernakulárním regionem, definoval. Tuto definici přebírali a přebírají, i když ve značně zkrácené (a někdy i poupravené) podobě, další autoři (např. Zelinsky 1980, Norton 2004, Getis et al. 2014 a Dahlman a Renwick 2015). „Percepční či vernakulární regiony jsou ty, jejichž existence je vnímaná jejich obyvateli a dalšími členy společnosti. Existují jako součást populární či lidové kultury. Spíše než intelektuálním výtvorem profesionálních geografů je vernakulární region produktem prostorové percepce průměrných lidí. Spíše než založené na pečlivě vybraných kvantifikovatelných kritériích jsou takové regiony složené z mentálních map populace“ (Jordan 1978, p. 293).

Jak z citací výše plyne, i po odlišení konceptů percepčního regionu a vernakulárního regionu, nepanuje shoda na tom, co přesně percepční region je – je-li sdíleným obrazem regionu většího počtu lidí, či obrazem individuálním. Na základě dialektického vztahu subjektivní a objektivní reality (Berger a Luckmann 1999) lze ve shodě s některými výše citovanými autory chápat percepční region jako subjektivní obraz regionu v mysli každého jednoho člověka. Sdílené regiony (resp. sdílené obrazy regionů) založené na vnímání více lidí (tedy regiony objektivizované a konstruované vědci, typicky geografy) jsou již regiony homogenními – vymezenými na základě shody jednotlivých percepčních regionů. Protože má ale pojem „objektivní“ i jiné významy, je problematické považovat každý „objektivní“ (homogenní a funkční) region za „kolektivní“ objektivní realitu (více viz Marek 2020a).

Percepční region a mentální mapa

O subjektivních obrazech regionu píše Paasi (1986, p. 123) prakticky pouze to, že je „behaviorální geografové studují [...] již dlouho“. Zároveň tento autor uvádí, že behaviorální geografové začali studovat percepční regiony (Paasi 2011a). Nejen toto poukazuje na možnost ztotožnění subjektivních obrazů regionu s regiony percepčními (více viz Marek 2020a). Zároveň se přímo nabízí jejich propojení s konceptem mentální mapy, neboť o mentální mapy založené na subjektivním vnímání se začali zajímat právě behaviorální geografové (Lynch 1960, Gould a White 1974; srov. Drbohlav 1991, Norton 2004, Siwek 2011, Matlovič a Matlovičová

⁸ Pro autora/autory regionalizace a případně i pro další lidi ovlivněné touto regionalizací jsou však také regiony percepčními – ovšem pouze v individuální/osobní/subjektivní rovině, nikoli jako sdílené/kolektivní/„objektivní“.

⁹ Přestože lze Lynche považovat za průkopníka využívání mentálních map v prostorových vědách (Osman 2016), pro upřesnění je dobré zmínit, že nebyl geografem, nýbrž urbanistou.

2015, Osman 2016; viz též níže). Propojení subjektivních obrazů regionu (percepčních regionů) s mentálními mapami lze podpořit například i citacemi některých autorů považujících mentální mapy za „subjektivní obrazy“ (např. Siwek 2011, p. 90, Osman 2016, p. 464), resp. „obrazy“ (např. Fellmann et al. 2003, p. 26). Mapa a region samozřejmě nejsou totéž. Pokud ale vezmeme v potaz, že mentální mapy v našich myslích obsahují regiony z celého světa a jeden konkrétní region (třebaže jen jeho obrys) se rozhodneme načrtnout například na papír, můžeme tuto výslednou mentální mapu prohlásit za percepční region. Jasnou souvislost mezi mentálními mapami a percepčními regiony vidí také Rubenstein (2014, p. 17): „užitečným způsobem, jak identifikovat percepční region, je přimět někoho, aby nakreslil mentální mapu“.

Zatímco mentálními mapami se zabývali již behaviorální geografové v 60. letech 20. století, výslovný zájem o regionální identitu byl formulován až v rámci nové regionální geografie v 80. letech 20. století zejména v práci Anssi Paasiho¹⁰. V současnosti vychází řada autorů ve svých výzkumech z (dědictví) obou zmíněných přístupů (např. Siwek a Kaňok 2000a a 2000b, Sečková 2007, Siwek a Bogdová 2007, Semian 2010, 2012b a 2012c, Šerý a Šimáček 2010, 2012 a 2013, Kyncl 2011, Chromý et al. 2014, Janoška et al. 2014, Chalupa 2015, Marek 2015, Vaishar a Zapletalová 2016, Klementová 2017 a Daňková 2018), ale zdaleka ne všichni toto vědomě reflektují, resp. explicitně uvádějí. Nadále se lze samozřejmě setkat i s výzkumy zabývajícími se buď jen mentálními mapami, nebo jen regionální identitou.

Studium mentálních map má silnou tradici nejen v českém prostředí (viz např. Drbohlav 1991, Siwek 2011 a Osman 2016). Na mentálním mapování jsou založeny i některé výzkumy percepčních regionů (např. de facto Brownell 1960, Jordan 1978, Shortridge 1985 a Lowry 2013), jejichž delimitace (resp. přesněji delimitace sdílených obrazů, tedy homogenních regionů) má spolu s vymezováním vernakulárních regionů dlouhou tradici zejména ve Spojených státech amerických (přehled nabízí např. Lowry 2013). Lze konstatovat, že prakticky všichni autoři zkoumající mentální mapy se zabývají vývojem regionů (zejména reprodukci a transformací), avšak pouze implicitně. Jejich častým cílem je totiž „pouhé“ vymezení hranic zkoumaných regionů. Takovouto delimitaci lze tedy vnímat jako málo ambiciózní.

Rovněž výzkumy regionální identity jsou nejen v Česku pevně zakotvené (Odehnal a Šerý 2012). Mnozí autoři ale z Paasiho konceptualizace regionální identity vycházejí buď nedůsledně – dochází ke směšování jednotlivých dimenzí regionální identity (viz Marek 2020a), anebo tuto konceptualizaci z pochopitelných důvodů vůbec nevyužívají (např. Toušek et al. 1991, Vencálek 1998 a Řehák 2007). Někteří z nich (např. Řehák 2007) přitom operují s percepčními regiony, avšak pouze implicitně – stejně jako někteří autoři zabývající se (také) mentálními mapami spojení „percepční region“ neuvádějí. Ani k vývoji (zejména reprodukci a transformaci) regionů se explicitně nevyjadřují.

Pokud je cílem nové regionální geografie rozvoj poznání konceptu regionu včetně vývoje regionu, je jasné, že implicitní zmínky o těchto procesech jsou nedostačující. Sice existují i publikace zabývající se (de)institucionalizací regionů explicitně (viz výše), avšak ani v nich nelze spatřovat snahu o systematický rozvoj kon-

¹⁰ Implicitní zájem o regionální identitu byl v geografii přítomen již dávno. Později se více explicitně vztahem lidí a prostoru zabývali humanističtí geografové (Relph 1976, Tuan 1977; srov. Paasi 2002, Odehnal a Šerý 2012 a Semian 2016a).

ceptu regionu v otázce jeho vývoje. Také metodologická doporučení pro výzkum reprodukce, transformace a zániku regionu v těchto pracích zpravidla nenalezneme. Jako velmi žádoucí se proto jeví reflektované propojení konceptů mentální mapy a regionální identity, kde je vhodným spojujícím článkem konceptu percepčního regionu. Je totiž zřejmé, že pomocí mentálního mapování lze zkoumat regionální reprodukci, transformaci a zánik (ale i vznik).

Důležité je ale upozornit na skutečnost, že ne každé mentální mapování pracuje s percepčními regiony. Na rozdíl od percepčních regionů jsou mentální mapy v domácí i zahraniční literatuře hojně diskutovány. Typicky bývají citovány práce Lynche (1960), jenž se věnoval percepci městského prostředí, a Goulda a Whitea (1974), kteří zkoumali prostorové preference bydlení. V českém prostředí představil obě pojetí Drbohlav (1991), jenž zároveň definoval mentální mapu – ta je podle něho „grafickým (kartografickým či schematickým) vyjádřením představ člověka o geografickém prostoru, nejčastěji jeho kvalitě nebo uspořádání“ (Drbohlav 1991, p. 164). Sám Drbohlav (1991) se věnoval především „gouldovskému“ typu mentálních map, kde „mentální mapa vzniká druhotně přenesením slovních informací do mapy (užití izolinií, kartogramů, anamorfovaných map...“ – Drbohlav 1991, p. 164). Podle Siwka (2011, p. 92) tyto preferenční mapy „nelze porovnávat se skutečností, ani hodnotit jejich správnost a míru shody s realitou. Tato mapa obsahuje hodnotící kvalitativní soudy“. Do jisté míry lze tedy její pomocí zkoumat regionální identitu lidí (a to i nerezidentů), tedy pociťovaný vztah lidí k určitému regionu či regionální komunitě žijící v daném regionu (Marek 2020a), neboť právě vztah lidí k regionu či regionální komunitě spolurozhoduje o preferencích těchto lidí například při výběru bydlení. Možnost výzkumu regionální identity lidí založená na preferenčních mapách je však nutně omezená, neboť kromě ztotožnění se (identifikace) s regionem či regionální komunitou hrají roli také různá jiná hlediska – politická, ekonomická, kvalita životního prostředí apod. (Gould a White 1974 a Drbohlav 1991).

Pokud však chceme zkoumat znalost regionu reprezentovanou percepčními regiony (Marek 2020a), je třeba využít „lynchovský“ typ mentální mapy, která vyjadřuje „jedincovo vnímání rozsahu, umístění, či tvaru elementů v prostředí, jeho prostorovou orientaci apod. Mentální mapu zde přímo reprezentuje konkrétní náčrtek, schéma“ (Drbohlav 1991, p. 164). Siwek (2011, p. 90) označuje „lynchovské“ mentální mapy za komparativní mentální mapy, neboť jsou „vztažen[y] k realitě a lze hodnotit jej[ich] správnost a shodnost se skutečností. Komparativní mapa může sloužit k určování míry znalosti daného geografického prostoru, nebo k určení váhy jednotlivých informačních zdrojů“.

K posledně citované tezi Siwka je ale dobré poznamenat, že hodnocení správnosti a shody se skutečností je například u hranic regionů bez de iure platné delimitace velmi problematické, neboť neexistuje nestranný arbitr, který by rozhodl, kudy „správně“ vede „skutečná“ hranice. Proto je nutné dodat, že skutečnost (neboli realita) existuje jak v objektivní podobě, tak i v podobě subjektivní (Berger a Luckmann 1999). Při komparaci mentální mapy zakreslené respondentem může být zjišťována shoda s určitou objektivní realitou, na níž se shodne více lidí, ale je to právě subjektivní realita, která má pro daného člověka a jeho jednání rozhodující význam. Neboť jak sám Siwek (2011, p. 49, 88) uvádí, „subjektivní vnímání je přece významným faktorem, který rozhoduje, jak se konkrétní člověk v konkrétní situaci v prostoru zachová. [...] Každý člověk se rozhoduje podle svých subjektivních znalostí a obrazů, které nosí v hlavě, tzn. na základě své mentální mapy, a ni-

koli na základě objektivní skutečnosti“. Subjektivní realitu představují mj. subjektivní obrazy regionu, tedy regiony percepční. Právě tento typ regionu (a nikoli region homogenní či funkční) je klíčový pro existenci regionu coby sociálního konstrukt/jevu, a tedy právě jím má smysl se zabývat při výzkumu vývoje regionu. Navíc bude-li mít nositel daného percepčního regionu potřebnou moc, je možné, že se tento region v budoucnu stane regionem „objektivním“ (ve smyslu kolektivní) tím, že vstoupí i do vědomí jiných lidí – subjektivní realita se promění v realitu objektivní (více viz Marek 2020a).

VYUŽITÍ KONCEPTU PERCEPČNÍHO REGIONU PŘI VÝZKUMU INSTITUCIONALIZACE A DEINSTITUCIONALIZACE REGIONU

Otisky institucí v percepčních regionech

Institucionalizaci lze definovat jako proces, v němž region postupně získává instituce (a aktéry) reprodukcující jej do budoucna, zatímco deinstitucionalizace je procesem, v němž region o tyto instituce (a aktéry) postupně přichází (Marek 2020b). Z uvedených definic a také z názvu obou procesů je zřejmé, že klíčovou úlohu v nich zastávají instituce. Ovšem, jak bylo již zdůrazněno, aby region existoval jako sociální jev, musí přetrvávat v lidském vědomí. Vedle institucí je tedy potřeba zkoumat také percepční regiony založené na těchto institucích.

V tomto ohledu se jako zvláště podnětné jeví dvě myšlenky českého geografa Michala Semiana. První vyjadřuje to, že regionů se stejným názvem vedle sebe existuje velké množství (Semian 2010, 2012a, 2012b a 2012c): „v území [...] může existovat více celků se stejným názvem, z nichž každý má svůj význam, funkci i vlastní hranice“ (Semian 2012a, p. 26). Ve své pozdější práci nazývá Semian (2015, p. 27) tuto pluralitu regionů „vrstvami stejného regionu přispívajícími k obecné představě regionu“. Ideu o pluralitě vrstev jednoho regionu se stejným názvem demonstruje Semian (2010, 2012a a 2015) na příkladu Českého ráje a představuje několik „účelových regionů“ – mj. turistický region Český ráj, Chráněnou krajinnou oblast Český ráj a geopark Český ráj. Druhou podnětnou myšlenkou je, že „regionální identita obyvatel [...] v sobě bude více či méně odrážet i existenci jednotlivých účelových regionů“ (Semian 2012b, p. 345). V hlavním cíli své diplomové práce si Semian (2010, p. 10) stanovil mj. úkol „zjistit, do jaké míry se ve vědomí obyvatel odráží existence turistického regionu Český ráj“. S využitím mentálního mapování došel k závěru, že turistický region Český ráj se v myslích respondentů otiskl přibližně z 10 %. Je tedy patrné, že zbylých až 90 % připadá na jiné instituce reprodukcující region Český ráj. Zdaleka přitom nemusí jít jen o regiony s totožným názvem – institucí regionu může být prakticky cokoli (viz výše), co si člověk s daným regionem spojuje. Semian nicméně ve zmíněných pracích není ohledně výzkumu reprodukce regionu založené na rozpoznání otisků ve vědomí lidí tolik explicitní a výsledné regiony identifikované na základě percepce respondentů se jeví spíše jako cíl než prostředek.

Jsou to tedy percepční regiony, jež je možné pokládat za velmi vhodný nástroj k výzkumu regionální reprodukce, neboť mohou posloužit k identifikaci institucí reprodukcujících regiony a také k rozpoznání moci těchto institucí. Studium percepčních regionů a v nich otisknutých institucí ale může posloužit také k výzkumu ostatních procesů souvisejících s vývojem regionu. V závislosti na charakteru institucí může docházet rovněž k transformaci regionu, přičemž i v tomto procesu jsou některé instituce mocnější než jiné. Příkladem mocné instituce může být Východo-

český kraj vzniklý při administrativní reformě v roce 1960 (viz též výše), který silně reprodukoval a dosud v omezené míře reprodukuje (východní) Čechy. Z důvodu nerespektování zemské hranice tímto krajem došlo k transformaci českých zemí v myslích mnohých lidí – podle nich totiž od roku 1960 leží v Čechách mj. i Moravská Třebová (Marek 2015). Procesy regionální reprodukce a transformace jsou tedy úzce propojené. Přestože lze výzkumy končící u vymezení sdílených regionů pokládat za málo ambiciózní, neboť většinou neříkají nic o institucích, na základě kterých tyto regiony lidé vnímají, máme-li k dispozici více delimitací určitého regionu z různých let, lze na základě nich zkoumat transformaci tohoto regionu. Nicméně pro vysvětlení, proč k takové transformaci dochází, je potřeba zkoumat instituce ovlivňující percepce lidí, a tedy reprodukci daného regionu.

Existují také instituce (zejména administrativní status), jejichž zrušení může vyvolat přesvědčení některých lidí o zániku daného regionu. Přestože toto přesvědčení nijak neodkazuje k samotné existenci regionu coby sociálního jevu, může jej ovlivnit (více viz Marek 2020b). Samotný zánik regionu lze pomocí percepčních regionů zkoumat jen do určité míry, neboť tvrzení o zaniklém/neexistujícím regionu může být pouze hypotetické. Zmíněním konkrétního regionu má o něm totiž daný člověk vědomí, a tím tento region (stále či opět) existuje. Přestože by takový výzkum byl značně komplikovaný (a je de facto nerealizovatelný), lze uvažovat o dlouhodobém studiu množství institucí otiskujících se do percepčních regionů konkrétních lidí, čímž by bylo možné zkoumat, je-li určitý region stále převážně ve fázi institucionalizace (celkové množství otiskujících se institucí narůstá), či již převládá jeho deinstitutionalizace (celkový počet institucí klesá), a tak se i blíží jeho zánik. Takovýto výzkum by byl opět silně propojen se studiem regionální reprodukce, neboť logicky čím více je region reprodukován (čím více institucemi), tím méně pravděpodobný je jeho zánik, a naopak¹¹. Z výše uvedeného vyplývá, že percepční regiony jsou vhodné zejména pro výzkum regionální reprodukce a transformace (a to buď z pohledu institucionalizujícího se, nebo deinstitutionalizujícího se regionu).

Nástin metodologie výzkumu regionu jako dynamického procesu

„Lynchovský“ typ mentální mapy byl jen v Česku a na Slovensku využit řadou autorů (viz např. Matlovič a Matlovičová 2015, pp. 134-135 a Osman 2016, p. 468). Pro nástin metodologie výzkumu vývoje regionu je relevantní odkázat především na texty zabývající se delimitací různých regionů na základě percepčních regionů (nejde tedy o vymezení regionů např. podle deklarované národnosti či jinak podchyceného regionálního vědomí lidí). Na základě zakreslených mentálních map respondenty byly zkoumány subjektivní obrazy různých regionů v Česku – českých zemí a etnografických regionů (Siwek a Bogdová 2007), konkrétně Slezska (Siwek a Kaňok 2000a a 2000b), Slezska a Moravy (Šerý a Šimáček 2010 a 2012), Slezska, Moravy a moravského Valašska (Šerý a Šimáček 2013), Moravy a Čech (Chalupa 2015 a Marek 2015), Slovácka (Sečková 2007), Hané (Kyncl 2011 a Janoška et al. 2014), ale i Českého ráje (Semian 2010, 2012b a 2012c), Lanškrounska (Klementová 2017) či Jihočeského kraje a Kraje Vysočina (Daňková 2018). Příkladem zahraničních regionů zkoumaných stejným způsobem mohou být americký Středozápad (Shortridge 1985) nebo Nová Anglie (Lowry 2013). Až na studii

¹¹ Obdobně lze pomocí percepčních regionů zkoumat i vznik regionu – region začíná existovat, když se do vědomí lidí začnou otiskovat instituce.

Siwka a Bogdové (2007) prezentují všichni citovaní autoři výsledky i v kartografické podobě, přičemž metody analýzy a prezentace dat se různí (více viz Kynčlová-Tihonová a Bláha 2013 a Janoška et al. 2014). Odlišná ale může být i práce s percepčními regiony v myslích lidí (metody sběru dat) – kromě zakreslování mentálních map respondenty může jít například o prostou odpověď na otázku ohledně vnímané polohy respondentova bydliště (často obce) v určitém regionu (např. Brownell 1960, Siwek a Kaňok 2000a a 2000b), zařazení respondentova bydliště (obce) do libovolného regionu, případně do regionu vybraného ze seznamu nabízených (např. Jordan 1978, Hale 1984, Hubačka 2007, Siwek a Bogdová 2007, Semian 2010 a 2012b, Chalupa 2015, Marek 2015 a Klementová 2017) či zařazení jiných („cizích“) obcí do určitého regionu (např. Hubačka 2007, Vaishar a Zapletalová 2016). Velmi vhodná je také vzájemná kombinace zmíněných metod (Semian 2012b a Marek 2015).

Z uvedených příkladů je jasné, že mohou být studovány subjektivní obrazy regionů s de iure platnými hranicemi v minulosti i současnosti, či regionů, které nikdy neměly právně stanovené hranice. Dále je zřejmé, že lze využít oba typy subjektivních obrazů regionu (Paasi 1986, p. 137): „vnitřní“, přetrvávající v myslích jeho obyvatel, i „vnější“, v hlavách lidí žijících mimo daný region. Pro identifikaci percepčních regionů lze doporučit zejména přímé dotazování se lidí¹² spojené se zakreslením mentální mapy (byť následně zpracování takto sesbíraných dat je zpravidla náročnější). Tato metoda totiž, oproti dotazům pouze na příslušnost například určité obce k regionu, dává jasnou představu i o vnímaných hranicích studovaného regionu.

Pokud je naším cílem výzkum vývoje regionu, nesmějí být takto identifikované percepční regiony chápány jako cíl, nýbrž jako nástroj. A zároveň, chceme-li tento vývoj vysvětlit, nesmíme se ptát pouze „kde lidé daný region vnímají?“, ale i „proč zrovna tam?“ a „proč zrovna tak?“. Jen takto lze identifikovat instituce, na základě kterých si lidé vytvářejí své percepční regiony. Bez zahrnutí otázky „proč?“ zpětně již nezjistíme, co vedlo daného člověka například k zakreslení hranice zkoumaného regionu právě v dané poloze. Bez doptávání se můžeme zpětně maximálně usuzovat na jakési „megainstituce“, na základě kterých lokalizoval danou hranici větší počet respondentů. Méně nápadné instituce reprodukcující daný region v myslích jednotlivců, či objasňující moc „megainstitucí“ již neodhalíme. V případě Českého ráje lze za „megainstituce“ pokládat turistický region a chráněnou krajinnou oblast (Semian 2010), v případě českých zemí jsou to kraje, neboť právě na jejich základě si mnozí lidé tvoří své percepční regiony Čech a Moravy (Marek 2015). Pro některé lidi je přitom institucí reprodukcující danou zemi název kraje (např. Východočeský kraj), jiní se při zakreslování česko-moravské hranice řídí institucí, kterou lze označit jako „spádovost do současného krajského centra“ (např. Pardubic), a do myslí některých lidí se otiskují instituce kupříkladu v podobě dopravních značek upozorňujících na hranice krajů.

Důležité je také upozornit, že je potřeba vždy přesně specifikovat, co chceme, aby respondent popsal či zakreslil. Kupříkladu v případě česko-moravské hranice mohou totiž lidé vědět o poloze historické hranice (např. z roku 1928), ale dnes ji vnímat jinde (Marek 2015). Je tedy možné zkoumat povědomí o historické hranici

¹² Pokud ale potřebujeme zjistit, jak byl vnímán nějaký region například před desítkami let, lze jistě využít také kupříkladu dobovou literaturu.

(Chalupa 2015), nebo to, jak vnímají lidé hranici v současnosti (Marek 2015). Pokud chceme studovat například probíhající reprodukci regionů, je nutné se zajímat o percepci regionů a jejich hranic v současnosti.

Vzhledem k tomu, že každý člověk má ve své mysli vlastní mentální mapu, hranice regionu složeného z více percepčních regionů budou pochopitelně více či méně rozostřené. Jeden jediný sdílený region, na kterém by se shodli všichni oslovení, není myslitelný¹³. Vždy bude vedle sebe existovat minimálně několik sdílených obrazů téhož regionu (tedy několik objektivních realit). Jejich hranice se budou lišit v závislosti na tom, jaké percepční regiony (kterých lidí) budou zrovna zahrnuty. Pro pochopení a vysvětlení různých podobností a odlišností například ve vnímané poloze regionů je klíčové odhalit instituce, které tyto regiony reprodukují. Jejich moc není stejná, takže se některé odrážejí v myslích většího počtu lidí, zatímco jiné mohou ovlivňovat mentální mapu jediného člověka. Jinými slovy, některé instituce jsou mocnější než jiné, a tak jsou součástí povědomí většího počtu lidí, resp. hrají větší roli v procesech reprodukce, transformace a zániku (ale i vzniku) regionu.

Vedle moci institucí závisí rozdílnost percepčních regionů jednotlivců také na odlišných charakteristikách těchto lidí. Sem lze zařadit kupříkladu pohlaví (gender), věk, vzdělání, národnost, rodáctví či polohu bydliště úzce spojenou se znalostí blízkého okolí (Gould a White 1974, Shortridge 1985, Siwek 2011, Lowry 2013, Šerý a Šimáček 2012 a 2013, Chalupa 2015, Marek 2015, Klementová 2017 a Daňková 2018). Lidé si vytvářejí své mentální mapy individuálně, takže někteří mohou před „megainstitucí“ upřednostnit instituci méně nápadnou (avšak subjektivně důležitější), kterou jim do hlav vštípili například rodiče, či která vyplývá z jejich hodnotové orientace apod. I tyto okolnosti tedy ovlivňují reprodukci a ve výsledku přispívají k transformaci (subjektivních i sdílených obrazů) regionů. Logicky mohou mít vliv i na zánik (a vznik) regionů. Z výše uvedeného mimo jiné také vyplývá, že pomocí konceptu percepčního regionu můžeme pochopit a vysvětlit skutečnost, že každý člověk může vnímat daný region někde jinde a nějak jinak.

Typickým výzkumným designem, který se při studiu regionů z pohledu nové regionální geografie uplatňuje již několik desetiletí, je případová studie. Ta je charakteristická idiografickým pohledem (Willig 2013), což dokonale koresponduje s oživením zájmu o „specifické“ v rámci nové regionální geografie (Gilbert 1988). Cílem však není popis jedinečností (jak tomu bylo v tradiční regionální geografii). Výsledky výzkumů specifických regionů a jejich kontextů jsou totiž interpretovány nomoteticky, tedy se zájmem o obecné znaky a zákonitosti. Prostřednictvím nich se mohou jedinečné regiony podobat co do vzniku, reprodukce, transformace či zániku (Kučera 2011 a Kasala a Šifta 2017). Teorie nicméně nemusí být budována jen vzájemnou komparací specifických regionů. Také v rámci jedné případové studie lze cílit na její rozvoj – buď testováním teorie stávající, anebo návrhem nové (Willig 2013), kde první možnost se pojí zejména s kvantitativním výzkumem, zatímco druhá s výzkumem kvalitativním (více viz např. Disman 2002, Hendl 2005 a Willig 2013).

¹³ Lze o něm uvažovat snad jen při zahrnutí velmi malého počtu respondentů a/či při výzkumu regionu s pevně stanovenými (často *de iure*) hranicemi, jako je kupříkladu stát. I za těchto předpokladů však může být sdílený region jednotný jen v některých znacích, jako je například ohraničení.

Obyčejší význam studia regionu coby dynamického procesu

Pomocí identifikace konkrétních institucí, zejména těch nejmocnějších („mega-institucí“), lze prohlubovat nejen poznání konceptu regionu (jeho vzniku a vývoje), ale i regionální identity lidí a regionalismu. Jsou to lidé-aktéři, kteří na jednu stranu vytvářejí a přetvářejí instituce, a tedy působí institucionalizaci a deinstitucionalizaci regionů, resp. stojí u vzniku, reprodukce, transformace a zániku regionů. Na stranu druhou lidé tyto procesy vnímají a určitým způsobem na ně reagují. Je tedy možné zkoumat, kdo, co, jak a proč (z jakého důvodu, za jakým účelem) se těchto procesů účastní a jaký vliv/význam mají tyto procesy na/pro konkrétní lidi – proč právě takový vliv/význam, proč právě na/pro ně, proč právě zde, proč právě nyní/tehdy apod. Jak totiž demonstrují Zimmerbauer et al. (2012) a Zimmerbauer a Paasi (2013), kupříkladu deinstitucionalizace regionu se může stát za určitých podmínek u konkrétních lidí základem rezistenční identity manifestující se v regionalismu. Hledání odpovědí na podobné otázky je velmi důležité, poněvadž rozkrytí povahy regionů coby sociálních konstruktů a dynamických procesů lze vnímat jako „hlavní cíl geografie“ (Johnston a Sidaway 2016, p. 216) a „porozumění regionu“ je zároveň „prostředkem k porozumění společnosti“ (Tomaney 2009, p. 140).

ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ

Přestože je region již od 80. let 20. století chápán jako dynamický proces, který vzniká, je reprodukován, transformován a může i zaniknout, těžištěm výzkumů zůstává vznik (identity) regionu. Procesy následného vývoje nejsou až na výjimky explicitně studovány. Výzkumy regionální reprodukce, transformace a zániku přitom nemusejí napomoci pouze v rozvoji poznání konceptu regionu. Odpovědi na otázky, kdo, co, jak a proč v těchto procesech (a procesu vzniku) a reakcích na ně figuruje, mohou přispět také k hlubšímu porozumění regionální identity lidí a regionalismu.

Pokud chápeme region jako sociální konstrukt (sociální jev), klíčovým pro jeho existenci je vědomí/vědění/znalost lidí o daném regionu, přičemž tuto znalost představují subjektivní obrazy regionu, které lze ztotožnit s percepčními regiony (Marek 2020a). A jestliže percepční regiony implikují existenci regionu, lze je využít při výzkumu vývoje regionu.

Ačkoli se Paasi (1986) ve své teorii institucionalizace regionů zabývá především vznikem regionu, je v ní a také v následných pracích (nejen) tohoto autora téma regionálního vývoje nastíněno. Pokud jde o existenci regionu v budoucnu, velký význam mají různí aktéři, avšak nejvýznamnější jsou instituce v nejširším slova smyslu (lze sem zařadit rovněž jednotlivé vrstvy téhož regionu se shodným názvem). Při výzkumu vývoje regionu nicméně nelze studovat pouze samotné instituce. Je potřeba zkoumat, jak se otiskují do percepčních regionů lidí. Prostřednictvím percepčních regionů lze tedy identifikovat konkrétní instituce reprodukcí regionu do budoucna. V závislosti na charakteru institucí může docházet také k transformaci regionu. Regionální reprodukci i transformaci lze zařadit jak pod proces institucionalizace (sem náleží i proces vzniku), tak i proces deinstitucionalizace (sem náleží i proces zániku) regionů. Nový, institucionalizující se, region získává instituce (ale i aktéry, kteří právě přispívají k tvorbě nových institucí a rovněž k jejich vnímání ostatními lidmi), jež reprodukcí jeho existenci do budoucna, a zároveň (případně) starý region, čelící deinstitucionalizaci, přichází o instituce (a aktéry), a tak je reprodukován méně než před tím a nakonec může zaniknout.

Z uvedeného tedy plyne, že teorii institucionalizace regionů lze účelně využít nejen pro studium vzniku regionu, ale také pro výzkum jeho vývoje, především pak procesů reprodukce a transformace (výzkum zániku regionu s sebou nese jistá omezení). Jak institucionalizace, tak deinstitucionalizace tedy může být pomocí Paasiho teorie studována.

V anglicky psaných textech se lze s percepčními regiony setkat daleko častěji než v české a slovenské literatuře, avšak jde především o didakticky zaměřené práce. Rada autorů nicméně ztotožňuje percepční regiony s vernakulárními regiony a rovněž nepanuje shoda, jsou-li sdílenými obrazy regionu, či obrazy individuálními. Chápeme-li percepční region jako subjektivní obraz regionu, je zřejmé, že přetrvává v myslí každého jednoho člověka. Region vymezený na základě shody ve vnímání více lidí (sdílený obraz regionu) je regionem homogenním. Obdobně jsou homogenními regiony i vernakulární regiony, k jejichž vymezování se často používají jiné metody než dotazy na vnímání regionů, tudíž se jejich prostorové vymezení může lišit od regionů ve vědomí lidí. Instituce, na nichž jsou vernakulární regiony vymezovány, nelze chápat jako instituce bezesporu reprodukcující regiony, resp. jako samozřejmě poukazující na obraz daného regionu v myslích lidí. Jsou institucemi pouze potenciálně se otiskujícími do percepčních regionů lidí – mohou se do nich otisknout, ale nemusejí. Zároveň mohou existovat i mocnější instituce, které tak hrají větší roli v procesech reprodukce, transformace a zániku (ale i vzniku) regionu. Pomocí studia percepčních regionů lze tedy odhalovat i moc institucí, kdy některé se otiskují do subjektivních obrazů regionů velkého množství lidí, zatímco jiné jen do percepčních regionů jednotlivců. Je však třeba mít na paměti, že subjektivní obrazy regionů si lidé vytvářejí velmi individuálně, takže záleží například na pohlaví (genderu), věku, vzdělání, národnosti, rodáctví, poloze bydliště daného člověka či na jeho/její znalosti a hodnotové orientaci. N nejen moc institucí, ale i tyto charakteristiky tedy ovlivňují vznik a následný vývoj regionů.

Za vhodné metodologické ukotvení výzkumů institucionalizace a deinstitucionalizace (a vzniku a vývoje) regionů lze označit přístupy behaviorální geografie. Její zájem o vnímání a mentální mapy koresponduje s výzkumem percepčních regionů. Navíc prakticky všichni autoři zkoumající mentální mapy se zabývají i vývojem regionů, zejména reprodukci a transformací, avšak pouze implicitně. Implicitní v otázce těchto procesů je rovněž řada výzkumů regionální identity. Je-li cílem rozvoj poznání (nejen) konceptu regionu, je potřeba reflektovaného propojení konceptů mentální mapy a regionální identity. Vhodným spojujícím článkem je percepční region – součást mentální mapy každého člověka a zároveň klíčová část identity regionu. Vymezení regionů pomocí mentálních map „lynchovského“ typu však musí být chápáno jako prostředek, nikoli cíl. Výzkum nesmí končit delimitací – je třeba se ptát i na to, proč lidé vnímají regiony tam (tak), kde (jak) je vnímají. Zejména prostřednictvím výzkumného designu případových studií je tedy potřeba explicitně zkoumat konkrétní instituce různých regionů otiskující se do percepčních regionů lidí. Studována musí být také jejich moc v procesech představujících (de)institucionalizaci, ale i v reakcích lidí na tyto procesy.

Príspevek vznikl s podporou specifického výzkumu realizovaného v rámci projektu MUNI/A/1576/2018 Komplexní výzkum geografického prostředí planety Země. Autor dále děkuje anonymním recenzentům.

LITERATURA

- BERGER, P. L., LUCKMANN, T. (1999). *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno (Centrum pro studium demokracie a kultury).
- BROWNELL, J. W. (1960). The cultural Midwest. *Journal of Geography*, 59, 81-85. DOI: <https://doi.org/10.1080/00221346008982048>.
- DAHLMAN, C. T., RENWICK, W. H. (2015). *Introduction to geography. People, places & environment*. Boston (Pearson).
- DANKOVÁ, M. (2018). *Regionální identita obyvatel Pelhřimovska v kontextu regionální deinstitucionalizace*. Diplomová práce, Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého, Olomouc.
- DE BLIJ, H. J., MURPHY, A. B. (1999). *Human geography. Culture, society, and space*. New York (Wiley).
- DISMAN, M. (2002). *Jak se vyrábí sociologická znalost. Příručka pro uživatele*. Praha (Univerzita Karlova)
- DRBOHLAV, D. (1991). Mentální mapa ČSFR. Definice, aplikace, podmíněnost. *Sborník ČGS*, 96, 163-176.
- DOKOUPIL, J. (2004). Hranice a hraniční efekt. In Jeřábek, M. et al. *České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?* Praha (Academia), pp. 47-58.
- FELLMANN, J. D., GETIS, A., GETIS, J. (2003). *Human geography. Landscapes of human activities*. Boston (McGraw-Hill).
- FOUBERG, E. H., MOSELEY, W. G. (2015). *Understanding world regional geography*. Danvers (Wiley).
- FOUBERG, E. H., MURPHY, A. B., DE BLIJ, H. J. (2012). *Human geography. People, place, and culture*. Hoboken (Wiley).
- FRISVOLL, S., RYE, J. F. (2009). Elite discourses of regional identity in a new regionalism development scheme: The Case of the 'Mountain Region' in Norway. *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 63, 175-190. DOI: <https://doi.org/10.1080/00291950903238990>.
- GETIS, A., BJELLAND, M. D., GETIS, V. (2014). *Introduction to geography*. New York (McGraw-Hill).
- GILBERT, A. (1988). The new regional geography in English and French-speaking countries. *Progress in Human Geography*, 12, 208-228. DOI: <https://doi.org/10.1177/030913258801200203>.
- GOULD, P., WHITE, R. (1974). *Mental maps*. New York (Penguin Books).
- HALE, R. F. (1984). Commentary: vernacular regions of America. *Journal of Cultural Geography*, 5, 131-140. DOI: <https://doi.org/10.1080/08873638409478566>.
- HAMMARLUND, K. G. (2004). Regional reform and citizen participation in Sweden. *Innovation*, 17, 145-163. DOI: <https://doi.org/10.1080/1351161042000238634>.
- HEFFRON, S. G., DOWNS, R. M., eds. (2012). *Geography for life: National geography standards*. Washington (National Council for Geographic Education).
- HENDL, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha (Portál).
- HOBBS, J. J. (2016). *Fundamentals of world regional geography*. Boston (Cengage Learning).
- HUBAČKA, J. (2007). *Proměny hranic národopisné oblasti Podluží*. Diplomová práce, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha.
- CHALUPA, J. (2015). *Historickogeografická česko-moravská zemská hranice: rekonstrukce, percepce, významy*. Diplomová práce, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha.
- CHROMÝ, P. (2003). Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. In Jančák, V., Chromý, P., Marada, M., eds. *Geografie na cestách poznání*. Praha (Univerzita Karlova), pp. 163-178.
- CHROMÝ, P., SEMIAN, M., KUČERA, Z. (2014). Regionální vědomí a regionální identita v Česku: případová studie Českého ráje. *Geografie*, 119, 259-277. DOI: <https://doi.org/10.37040/geografie2014119030259>.

- JANOŠKA, Z., VOŽENÍLEK, V., TUČEK, P. (2014). Intervalové vymezení průběhu střední linie geografických jevů ze sady polygonů: příklad vymezení regionu Haná z mentálních map. *Geografie*, 119, 91-104. DOI: <https://doi.org/10.37040/geografie2014119010091>.
- JOHNSTON, R., SIDAWAY, J. D. (2016). *Geography and geographers. Anglo-American human geography since 1945*. London (Routledge).
- JONES, M., MACLEOD, G. (2004). Regional spaces, spaces of regionalism: territory, insurgent politics and the English question. *Transactions of the Institute of British Geographers New Series*, 29, 433-452. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.0020-2754.2004.00140.x>.
- JORDAN, T. G. (1978). Perceptual regions in Texas. *Geographical Review*, 68, 293-307. DOI: <https://doi.org/10.2307/215048>.
- KASALA, K. (1996). Regions as spatial systems and regional development. *ACTA Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae Geographica*, 38, 91-107.
- KASALA, K., ŠIFTA, M. (2017). The region as a concept: traditional and constructivist view. *AUC Geographica*, 52, 111-121. DOI: <https://doi.org/10.14712/23361980.2017.17>.
- KAŠKOVÁ, M., CHROMÝ, P. (2014). Regional product labelling as part of the region formation process. The case of Czechia. *AUC Geographica*, 49, 87-98. DOI: <https://doi.org/10.14712/23361980.2014.18>.
- KLAPKA, P., TONEV, P. (2008). Regiony a regionalizace. In Toušek, V., Kunc, J., Vystoupil, J., eds. *Ekonomická a sociální geografie*. Plzeň (Aleš Čeněk), pp. 371-397.
- KLEMENTOVÁ, V. (2017). *Regionální identita obyvatel Lanškrounska*. Diplomová práce, Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého, Olomouc.
- KUČERA, Z. (2011). Rozmanité cesty regionální geografie. *Geografické rozhledy*, 20, 14-18.
- KYNCL, M. (2011). *Generování střední linie z datasetu mentálních map*. Diplomová práce, Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého, Olomouc.
- KYŇCLOVÁ-TIHONOVÁ, M., BLÁHA, J. D. (2013). Hodnocení mentálních map v GIS. *Informace ČGS*, 32, 1-15.
- LOWRY, J. (2013). Perceptual New England. *The Northeastern Geographer*, 5, 54-71.
- LYNCH, K. (1960). *The image of the city*. Cambridge (MIT Press).
- MACLEOD, G., JONES, M. (2001). Renewing the geography of regions. *Environment and Planning D*, 19, 669-695. DOI: <https://doi.org/10.1068/d217t>.
- MAREK, P. (2015). *Vnímání reliktní hranice na příkladu severní části česko-moravské zemské hranice*. Diplomová práce, Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Brno.
- MAREK, P. (2020a). Region coby sociální konstrukt a kritická diskuze Paasiho konceptualizace regionální identity. *Geografie*, 125, 47-68. DOI: <https://doi.org/10.37040/geografie2020125010047>.
- MAREK, P. (2020b). Regiony a hranice existují i tehdy, jsme-li přesvědčeni o opaku. In Semotanová, E. ed. *Hranice v krajinách*. Praha (Academia), pp. 195-217.
- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K. (2015). *Geografické myslenie*. Prešov (Prešovská univerzita).
- NORTON, W. (2004). *Human geography*. Don Mills (Oxford University Press).
- ODEHNAL, J., ŠERÝ, M. (2012). Regional identity and its reflection in Czech human geography. *Dela*, 38, 25-37. DOI: <https://doi.org/10.4312/dela.38.2.25-37>.
- OSMAN, R. (2016). Sémantická mapa: příklad Ústí nad Orlicí. *Geografie*, 121, 463-492. DOI: <https://doi.org/10.37040/geografie2016121030463>.
- OSOBA, P. (2017). Formování symbolického tvaru regionu a odmítnutí názvu Nové Sudeoty. *Geografie*, 122, 310-334. DOI: <https://doi.org/10.37040/geografie2017122030310>.
- PAASI, A. (1986). The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia*, 164, 105-146. DOI: <https://doi.org/10.11143/9052>.

- PAASI, A. (1991). Deconstructing regions: notes on the scales of spatial life. *Environment and Planning A*, 23, 239-256. DOI: <https://doi.org/10.1068/a230239>.
- PAASI, A. (2001). Europe as a social process and discourse: Considerations of place, boundaries and identity. *European Urban and Regional Studies*, 8, 7-28. DOI: <https://doi.org/10.1177/096977640100800102>.
- PAASI, A. (2002). Bounded spaces in the mobile world: Deconstructing 'regional identity'. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 93, 137-148. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9663.00190>.
- PAASI, A. (2009). The Resurgence of the 'region' and 'regional identity': theoretical perspectives and empirical observations on regional dynamics in Europe. *Review of International Studies*, 35, 121-146. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0260210509008456>.
- PAASI, A. (2010). Regions are social constructs, but who or what 'constructs' them? Agency in question. *Environment and Planning A*, 42, 2296-2301. DOI: <https://doi.org/10.1068/a42232>.
- PAASI, A. (2011a). From region to space. Part II. In Agnew, J. A., Duncan, J. S., eds. *The Wiley-Blackwell companion to human geography*. Chichester (Wiley-Blackwell), pp. 161-175.
- PAASI, A. (2011b). The region, identity, and power. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 14, 9–16. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.03.011>.
- PRED, A. (1984). Place as historically contingent process: Structuration and the time-geography of becoming places. *Annals of the Association of American Geographers*, 74, 279-297. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1984.tb01453.x>.
- RAAGMAA, G. (2002). Regional identity in regional development and planning. *European Planning Studies*, 10, 55-76. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654310120099263>.
- RELPH, E. (1976). *Place and placelessness*. London (Pion).
- RUBENSTEIN, J. M. (2014). *The cultural landscape. An introduction to human geography*. Harlow (Pearson).
- ŘEHÁK, S. (2007). V této zemi, v těchto zemích? *Geografie – sborník ČGS*, 112, 95-106.
- SEČKOVÁ, L. (2007). *Slovácko a Moravští Slováci – pokus o vymezení pojmu*. Diplomová práce, Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého, Olomouc.
- SEMIAN, M. (2010). *Regionální identita Českého ráje*. Diplomová práce, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha.
- SEMIAN, M. (2012a). Český ráj. Ale který? *Geografické rozhledy*, 21, 26-27.
- SEMIAN, M. (2012b). Název jako symbol regionu. *Historická geografie*, 38, 335-352.
- SEMIAN, M. (2012c). Searching for the territorial shape of a region in regional consciousness: The Český ráj (Bohemian Paradise), Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, 20, 25-35.
- SEMIAN, M. (2015). Historical aspects and influences of the reproduction of regions in Czechia. In Riukulehto, S., ed. *Between time and space*. Newcastle (Cambridge Scholars Publishing), pp. 23-43.
- SEMIAN, M. (2016a). Region in its complexity. A discussion on constructivist approaches. *AUC Geographica*, 51, 179-188. DOI: <https://doi.org/10.14712/23361980.2016.15>.
- SEMIAN, M. (2016b). Novodobá choronyma v současném regionálním systému. In David, J. ed. *Toponyma. Kulturní dědictví a paměť míst*. Ostrava (Ostravská univerzita), pp. 158-169.
- SHORTRIDGE, J. R. (1985). The vernacular Middle West. *Annals of the Association of American Geographers*, 75, 48-57. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1985.tb00057.x>.
- SIWEK, T. (2011). *Percepce geografického prostoru*. Praha (ČGS).
- SIWEK, T., BOGDOVÁ, K. (2007). České kulturně-historické regiony ve vědomích svých obyvatel. *Sociologický časopis*, 43, 1039-1053.
- SIWEK, T., KAŇOK, J. (2000a). Mapping Silesian identity in Czechia. *Geografie – sborník ČGS*, 105, 190-200.
- SIWEK, T., KAŇOK, J. (2000b). *Vědomí slezské identity v mentální mapě*. Ostrava (Ostravská univerzita).

- ŠERÝ, M., ŠIMÁČEK, P. (2010). Percepce historické hranice Moravy a Slezska obyvatelstvem Jesenicka. In *Geografie pro život ve 21. století: Sborník příspěvků z XXII. sjezdu České geografické společnosti pořádaného Ostravskou univerzitou v Ostravě 31. srpna – 3. září 2010*. Ostrava (Ostravská univerzita), pp. 856-860.
- ŠERÝ, M., ŠIMÁČEK, P. (2012). Perception of the historical border between Moravia and Silesia by residents of Jeseník area as a partial aspect of their regional identity (Czech Republic). *Moravian Geographical Reports*, 20, 36-46.
- ŠERÝ, M., ŠIMÁČEK, P. (2013). Vnímání hranic obyvatelstvem regionů s rozdílnou kontinuitou socio-historického vývoje jako dílčí aspekt jejich regionální identity. *Geografie*, 118, 392-414. DOI: <https://doi.org/10.37040/geografie2013118040392>.
- ŠIFTA, M., CHROMÝ, P. (2017). The importance of symbols in the region formation process. *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 71, 98-113. DOI: <https://doi.org/10.1080/00291951.2017.1317285>.
- TOMANEY, J. (2009). Region. In Kitchin, R., Thrift, N., eds. *International encyclopedia of human geography. Vol. 9*. Amsterdam (Elsevier), pp. 136-150.
- TOUŠEK, V., SÍCH, P., VAŠÍČEK, P. (1991). Zemská hranice mezi Čechami a Moravou. *Sborník ČGS*, 96, 45-48.
- TUAN, Y.-F. (1977). *Space and place. The perspective of experience*. Minneapolis (University of Minnesota Press).
- VAISHAR, A., ZAPLETALOVÁ, J. (2016). Regional identities of Czech historical lands. *Hungarian Geographical Bulletin*, 65, 15-25. DOI: <https://doi.org/10.15201/hungeobull.65.1.2>.
- VENČÁLEK, J. (1998). *Protisměry územní identity*. Český Těšín (OLZA).
- WILLIG, C. (2013). *Introducing qualitative research in psychology*. Maidenhead (Open University Press).
- ZELINSKY, W. (1980). North America's vernacular regions. *Annals of the Association of American Geographers*, 70, 1-16. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1980.tb01293.x>.
- ZIMMERBAUER, K. (2011). From image to identity: Building regions by place promotion. *European Planning Studies*, 19, 243-260. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2011.532667>.
- ZIMMERBAUER, K., PAASI, A. (2013). When old and new regionalism collide. Deinstitutionalization of regions and resistance identity in municipality amalgamations. *Journal of Rural Studies*, 30, 31-40. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2012.11.004>.
- ZIMMERBAUER, K., RIUKULEHTO, S., SUUTARI, T. (2017). Killing the regional Leviathan? Deinstitutionalization and stickiness of regions. *International Journal of Urban and Regional Research*, 41, 1-18. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12547>.
- ZIMMERBAUER, K., SUUTARI, T., SAARTENOJA, A. (2012). Resistance to the deinstitutionalization of a region. Borders, identity and activism in municipality merger. *Geoforum*, 43, 1065-1075. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2012.06.009>.

Petr Marek

**REGION AS A DYNAMIC PROCESS AND THE USAGE
OF A PERCEPTUAL REGION CONCEPT
IN RESEARCH OF THE INSTITUTIONALIZATION
AND DEINSTITUTIONALIZATION OF REGIONS**

Although the region has been understood as a dynamic process since the 1980s, the focus remains on research of the emergence of (the identity of) region. Although research on regional reproduction, transformation and extinction may help to develop the knowledge not only of the concept of a region (but also of the concepts of regional consciousness of people and regionalism), with some exceptions, these processes of the subsequent develop-

ment of (the identity of) region have not been explicitly studied. If we understand the region as a social construct (social fact) the knowledge/consciousness of the people of this region is crucial for its existence. As this knowledge is represented by the subjective images of region (i.e. perceptual regions), perceptual regions can be used in research on the development of region.

According to Paasi's (1986) theory the institutions in the broadest sense are the most crucial for the future existence of a region. However, in research on the development of region, not only institutions have to be studied. It's necessary to examine how they imprint into people's perceptual regions. Thus, specific institutions reproducing region into the future can be identified through perceptual regions. Due to the character of institutions the transformation of region can also occur. Regional reproduction and transformation can be considered as parts of both the process of the institutionalization of regions (together with the emergence of region) and the process of the deinstitutionalization of regions (together with the extinction of region). New institutionalizing region acquires institutions reproducing its existence into the future while (possible) old deinstitutionalizing region loses institutions, and thus it is reproduced less than before and eventually it can become extinct.

The problem is that many authors identify perceptual regions with vernacular regions and, moreover, there is no consensus on whether they are shared images of region or individual images. If we understand perceptual region as a subjective image of region, it's clear that it persists in the mind of every single person. A region defined by the consensus on the perception of more people (a shared image of region) is homogeneous/formal. Similarly, vernacular regions are homogeneous/formal as their delimitation is often based on methods other than inquiries about the subjective perception of regions. Their spatial delineation may thus differ from regions in people's consciousness. There can be more powerful institutions imprinting into people's perceptual regions than those used to delimit vernacular regions. Therefore, these institutions may play a greater role in the processes of reproduction, transformation and extinction (but also emergence) of region. Then, by studying perceptual regions, the power of institutions can also be revealed, with some imprinting into subjective images of regions of a large number of people, while others only into perceptual regions of individuals. However, people create their subjective images of regions very individually, so it depends, for instance, on their sex (gender), age, educational level, nationality, nativeness, place of residence or their knowledge and value orientation. Hence, not only the power of institutions but also these characteristics influence the emergence and subsequent development of regions.

Behavioural geography offers an appropriate methodological approach for researching the institutionalization and deinstitutionalization (and emergence and development) of regions. Its interest in perception and mental maps corresponds to the research of perceptual regions. If the aim is to develop the knowledge of (not only) the concept of a region, there is a need for a reflected connection of the concepts of a mental map (especially those of Lynch-type) and regional identity. The perceptual region – a part of every person's mental map and also a key part of the identity of region – is a suitable linking point. Nevertheless, the delimitation of regions by mental mapping should be a means, not a goal. Research should not end with delimitation – it's also necessary to ask why people perceive regions the way they perceive them. Thus, particularly through the case study research design, specific institutions of various regions imprinting into people's perceptual regions need to be explicitly explored. Their power in the processes under (de)institutionalization and (in) people's reactions to these processes should be examined too.

Article first received: August 2019

Article accepted: May 2020

